

Видавниче Товариство
„УКРАЇНСЬКИЙ РУХ“.

В. КОРОЛІВ.

ЯК ВИБІРАТИ КОНЯ

— Й —

ЧОГО ТРЕБА БЕРЕГТИ СЯ,

— ЙОГО КУПУЮЧИ —

(з 16 малюнками).

Видавниче товариство „УКРАЇНСЬКИЙ РУХ“.

В. КОРОЛІВ.

ЯК ВИБРАТИ КОНЯ

—≡≡≡ Й ≡≡≡—

ЧОГО ТРЕБА БЕРЕГТИ СЯ, ЙОГО КУПУЮЧИ.

(З 16 МАЛЮНКАМИ).

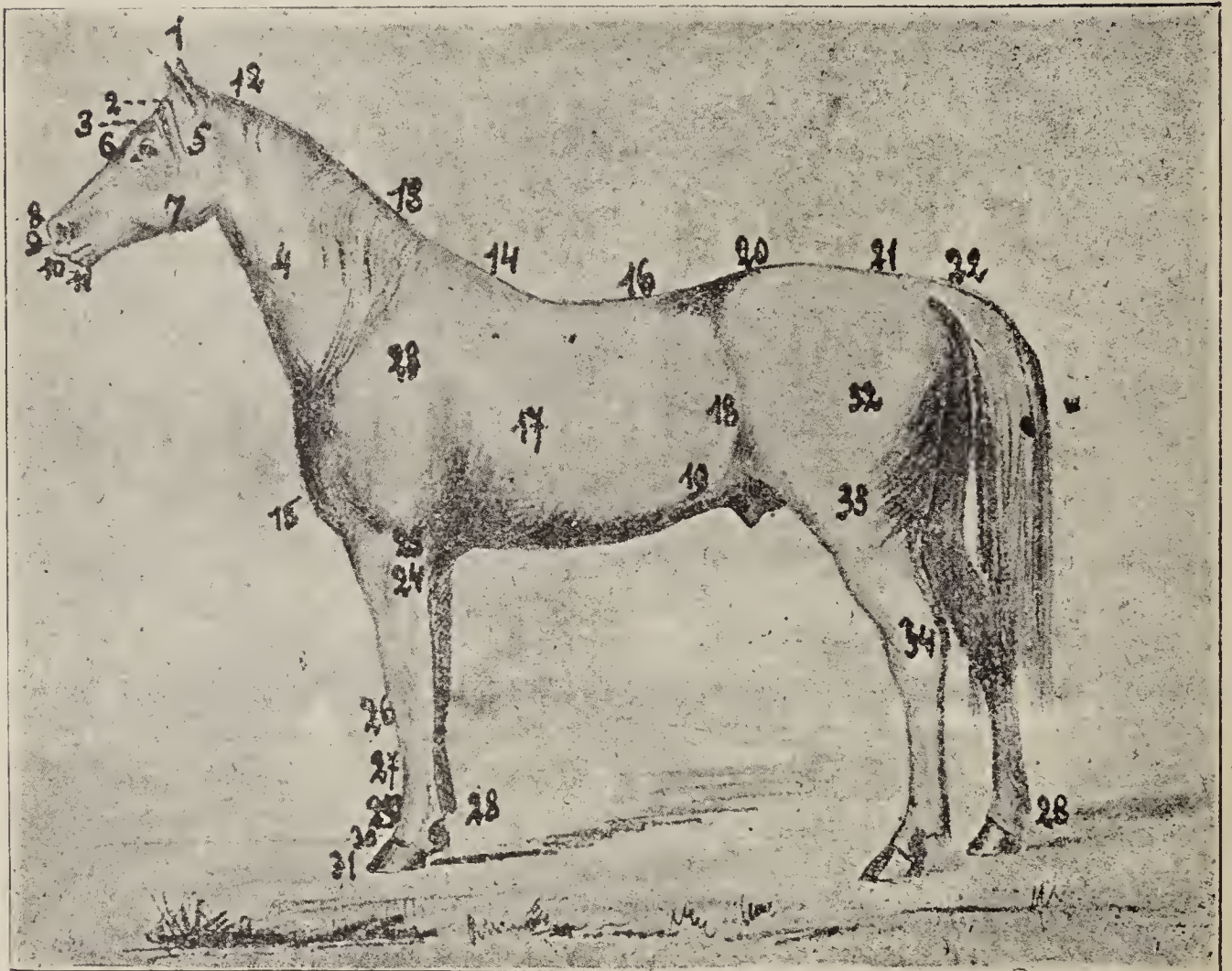

РАШТАТ.

Накладом видавничого товариства „Український Рух“.

1917.

Як вибрати коня й чого треба
берегти ся, його купуючи.

Малюнок 1-й.

1—вуха; 2—чубок; 3—лоб; 4—яремна (шийна) жила; 5—висок; 6—око;
7—вилиці; 8—ніс; 9—ніздря; 10—верхня губа; 11—спідня губа; 12—по-
тилиця, або загривок; 13—грива; 14—холка (степ); 15—грудниця; 16—спи-
на; 17—підпруга; 18—здухвина; 19—містина, де робить ся рівчак при
заналах; 20—поясниця, або норки; 21—зад; 22—ріпиця і хвіст; 23—пле-
че (лопатка); 24—підпліччя; 25—лікоть; 26—коліно; 27—цївка; 28—мич-
ка; 29—путо, або бабка; 30—вінець, або вінчик; 31—кошито; 32—стегно
(окість).

Кінь—велика сила в хазяйстві і кожному селянинові, а найбільше хліборобові, ніяк обійти ся без нього не можна. Бо хоч воли мають і більшу силу проти кінської, але не до всякої роботи воли придатні: добрі коні роблять швидче від вола, та треба й те пам'ятати, що одного вола нікуди не запряжеш, тоді як одна конячка може йти, чи під фіру, чи під возовицю, чи під борону. А ще тепер скрізь по селах почали заводити легкі плуги, борони, кінні молотилки,—то кінь і зовсім стає більше потрібним у хазяйстві, ніж волн. Через те кожний селянин і бажає мати в себе коний. Але не кожний тямить, як треба коний вибрати. Ще заможні хазяїни, котрі звикли ходити коло коний змалку, знають, чого треба додивляти ся; але ж бідні селяни, котрі повинні купувати собі коний по ярмарках, далєбі, не всі тямлять, як треба вибрати коня й чого найбільше берегти ся.

Через те нерідко так і буває, що бідний чоловік скільки років складає копійку до копійки, щоб купити шкапину, піде на ярмарок, приторгує там яку конячку, наче й зовсім добру, віддасть за неї чималі гроші, а як приведе її до дому та обдивить ся, не хапаючись, скрізь, гарненько—то аж сам здивуєть ся, що придбав таке ледащо: шкапа й стара, і сліпа, і з жовнами, і без ніг, або ще й з запалом.

І таке лихо може скласти ся зі всяким, хто не знає, як приступити до діла.

От, щоб оборонити ся від такої біди, треба добре знати, як слід обдивляти ся коня, на що перше треба дивити ся, чого треба боятися; знати, де найчастіше бувають усякі вади та хвороби, та треба уміючи коня випробувати. А найбільше слід твердо пам'ятати той порядок, котрого треба держати ся при оглядах, надто тоді, як коний купують по ярмарках у циганів, та баришників, бо цигани знають усякі способи, як заморочити та одурити й тямущого чоловіка, а найбільше такого, котрий добре не знає, як робить ся це діло.

На ярмарок краще всього йти з вірним, знаючим чоловіком, щоб було з ким порадити ся та розпитати, бо, як каже приказка, „одна голова—добре, а дві—ще краще“. Та

у двох можна краще й роздивити ся: чого не вглядів один, до того додивить ся другий, про віщо забув сам, те—дивись—нагадає товариш. По ярмарках ще треба стерегти ся не тільки самого баришника, чи цигана, котрий продає шкапу, а ще й тих людей, котрі завше збирають ся купою коло тих, хто торгуєть ся. Баришники всі тягнуть руку один за другого, і тоді, як продає один, другі обступають купою, мішають ся в торг, збивають покупця: одводять йому очі від тих вад, які має коняка, або навмисне набивають ціну, коли бачуть, що шкапина прийшла ся до вподоби покупцеві.

Таких людей ніколи не слід слухати, а найпаче довіряти ся, краще слід самому пильно дивити ся скрізь, та найліпше там, де хазяїн не хоче показувати.

Щоб не прогавити чого негарного, треба, як уже сказано, розглядати коняку не цілу разом, а по частинах та не хапаючись, по ряду: йти очима від вуха та аж до заднього копита. Зробити це, далєбі, не так важко, як воно може показати ся на перший раз. Відомо, як тільки це запримітить той циган, котрий вивів на ярмарок товар із вадою, то він навмисне буде всякими способами збивати покупця з ряду, натякати йому то на те, то на друге; навіть і сам може вказати на деякі вади, щоби збити покупця з пантелику та зробити його ймовірним.

Але ж ті вади, котрі вкаже сам хазяїн, будуть невеликі, а які є важніщі, то циган буде всяким способом норувати, щоби вони zostали ся незапримічені.

Це треба пам'ятати, бо така циганська поведінка примушує догадувати ся, що коняка має якунебудь тяжку ваду, котру циганові хочеть ся приховати.

Огляд коня слід починати з голови.

Найперше треба обдивити ся **вуха**. Здорова коняка повинна держати вуха прямо: не спускати їх до долу, не насторожувати, та не тремтіти. Добра коняка рідко держить вуха по коров'ячому.

Люди примічають, що такі, спущені до долу (волячі) вуха бувають у тихих, плохих коний; одначе така прикмета справжнюєть ся не всяк час. Частіше буває, що коні, які б

вони баскі й не були, спускають вуха тоді, як на що зане-
дужають; так само до долу держать вуха й коні дуже лі-
нівні. Коли ж кінь насторожує вуха та тремтить ними, особ-
ливо, як недалечко що зашелестить, то по тому можна дога-
дуватись, що той кінь полохливий. Полохливими коні роблять
ся найчастіше від короткозорости (близькорукости); такі
коні, що погано бачуть, через те й тремтять вухами, щоби
розпізнати вухом те, чого не добачають їх очі.

Иноді буває й так, що в коня одно вухо як слід, а
друге завше одвисає. Це буває в коний, розбитих паляриком
(параліч). Одначе не слід тільки дивити ся на вуха, треба
ще неодмінно облапати їх руками.

Иноді буває так, що коняка на око зовсім здорова, але
як закладеш їй у вухо палець, вона наче й не поміча й
ніскільки не тріпає вухами.

Це признака дуже негарна, й такої коняки не слід
купувати, бо вона запевне хоріє на оглум (водянку мізку).

Также треба неодмінно полапати й **за вухами**, аж до
чубка, бо в тому місці, де шия переходить у голову, не
рідко бувають усякі опухи та болячки, котрі ховають ся під
гривою, або вуздечкою. Ці пухлини дуже трудно, а иноді й
зовсім не можна загоїти. (Малюнок 16; 5).

Після того треба обглядіти **вилиці**. Гарні вилиці по-
винні бути широко розставлені, бо у тих коний, котрі мають
такі вилиці, що близько сходять ся одна до другої, часто
болить горлянка, бо вилиці давлять на неї, й особливо тоді,
як коняка швидко біжить та дуже дихає. Щоби не боліло,
такі коні високо задирають голову в гору, наче все дивлять
ся на небо, чи на зірки, від чого їх і прозивають „звіздо-
чотами“. Для упряжного (шорного) коня це чимала вада,
але для сільської тихої роботи такі коні годять ся.

Під вилицями треба пильно облапати **залози**.

У здорової коняки залози завше бувають невеликі, і
їх не легко відшукати незнаючому чоловікові.

Як прикинетъ ся ж яка пошесть—чи залозиця (мит),
чи сап, то вони тоді дуже опухають, роблять ся більшими,
болячими. Якщо кінь захворіє на сап, ці залози, окрім того,
що роблять ся більшими, ще твердіщають і, буває, зливають

ся в одну грудку та й приростають до вилиць. Цього треба стерегти ся більш усього: бо сапата коняка не тільки сама повинна неминуче здохнути, а ще може передати пошесть людині, а від тієї пошести ніякі ліки не допоможуть.

Ніколи не слід забувати подивитись на **лоб** та **під чубок**, бо й там можуть трапитись якінебудь рани та садна, котрі бувають у полохливих коний, що зпрожогоу бють ся головою, об віщо прийдець ся. (Малюнок 16; 2, 1).

Пізнати, чи не хоріє коняка на **очі**, не легко. Через те слід пильно їх обдивляти ся й не инакше, як обоє, бо часто трапляєть ся, що одно око ціле, а друге хворе. Відомо, що циганові бажаєть ся хвору шкапу збути за здорову, то він і буде скільки мога старати ся, щоб покупець не вглядів цієї вади.

Очі випробовують так: перш усього дивлять ся, чи вони однакі; чи дуже витріщені, чи ні, чи ясні, чи з якиминебудь плямами; чи на верхніх віях багато маленьких зморщок та згорток. Все це має силу і служить признаками. У тієї коняки, котра одним оком бачить краще, а на друге слабше—одно яблуко буде кругліше від другого (баранкувате око). А якщо вона й обома бачить погано, то в неї на верхніх віях буває багацько дрібненьких складочок, котрі роблять ся від того, що вона дуже витріщає очі, щоб краще бачити. У иньчих коний, що слабіють на очі, по очах бувають розсипані маленькі плямки, або „каринки“, і саме око робить ся сухим та не блискучим. Окрім того треба добре приглядати ся, чи не йде з очий багато сліз, чи не блима коняка дуже часто яким оком, чи під очима не позлипало ся волосся, чи не позападали очі. Це останне не так вказує на хворобу, як на старість. І, щоб не помилитись у літах, треба добре придивлятись, як глибоко позападали в коняки очі.

Крім оглядин неодмінно слід і облапати край очий, бо цигани та баришники, щоб не показати коняку старою, проколюють їй ті мішечки, що над очима та й надувають їх, або наливають у середину якогонебудь масла з воском („зпуск“), чи парохвину і від того позападали містини вирівнюють ся й роблять ся мадо помітними.

Одним оглядом не легко пізнати, чи бачить коняка на обидва ока, чи тільки на одно. Тоді роблять так: затуляють одно око рукою, а перед другим махають пальцем другої руки, наче хочуть ударити по окові. Якщо коняка бачить, то вона буде боятись і зажмуряти ме око. Так саме робить ся і з другим. Тільки не слід, махаючи, черкати по окові, бо тоді й при хворобі хоняка буде кліпати однаково, як і зі здоровими очима.

Обдивившись **щелепи**—чи немає там, як кажуть „зубної нориці“ або „фістули“, (мал. 16; з) треба перейти до оглядин **носа**. Ніс треба оглядати дуже вважливо, щоб чого не прогавити та не віддати гроший за коняку, хору сапом.

Сап найлютіща кінська хвороба. Проти цієї пошести й правительство (уряд) і земство вживають усяких способів, щоб вона не розводилась поміж кіньми. Але, далебі, лікарі не знають іще таких ліків, котрими можна було б допомогти захворілій скотині—зостаєть ся тільки вбивати таких коний, щоб не розпускати хвороби. Через те земство постановило виплачувати гроші тим селянам, котрі сами признають ся ветеринарові, що в них коні хворіють на сап. Таких коний убивають, а хазяїни одержують від земства гроші, плачені за коняку. Сапата коняка може заразити й чоловіка смертельною хворобою, а тому треба дуже берегти ся, щоб на ярмарку не купити такого коня.

Ця хвороба перш усього помічаєть ся в носі. З носа тече клейкий гній, зеленкуватий, наче сопляк. Він засихає струпами на краях ніздрів і иноді буває змішаний із кровю. Деколи гній буває дуже вонючий. Поки коняка стоїть спокійно, гній держить ся в неї в носі, але ж, як вона чхає, то гній випадає з носа шматками. Окрім того, у середині, на крилах, а найчастіще на перегородці роблять ся невеличкі чирячки, котрі згодом можуть заростати, зоставляючи після себе рубці, схожі на зірки. Буває й так, що чиряки роблять ся не тільки в носі, але й по всій шкірі, і із них теж витікає гній, а иноді буває й таке, що чиряки роблять ся скрізь по шкірі, а саме—в носі їх нема. Такий сап зветь ся ли х им і його легко розпізнати, а от носового сапа пізнає, далебі, не кожний. Тут треба згадати ще й те, що говорило ся про залози. Сап найчастіще буває в лівій ніздрі—тоді

дуже опухає й ліва залоза; коли ж гній тече з правої ніздрі, то опухає й права залоза. Окрім того, у коня хворого на сап, часто буває кашель: коняка буває невесела, стоїть, схиливши голову, мало їсть, дуже худіє, иноді тремтить.

Цигани знають багато всяких способів, щоб скрити ту пошесть. Обмивають ніс, щоб не було видно чиряків; у ніздрі запихають губки, чи соломку; перед тим, як вивести коняку на ярмарок, заставляють її чхати від табаки (нюхачки) й тим очищають ніс. Набивають коневі морду, щоб він не підпустив покупця взяти за голову та обдивитись ніздрі.

Взагалі треба пам'ятати, що як тільки буває який сумнів, то краще такої коняки не купувати, щоб часом не набрати ся великого лиха. Коли ж кінь дуже до вподоби, треба покликати ветеринаря, або поєднатись із продавцем, щоб через кілька днів вернути йому назад коняку, якщо в неї виявиться хвороба.

Якщо в коня тече з носа, то, оглядаючи його, треба стерегтись замазати собі руки або одягу тими соплями, бо таким побитом сап може перейти на людину, котра від сапа помирає в страшенних муках. Окрім того після оглядин треба гарно змити руки. Далі усякому хазяїнові, що купив коня, знаючі люди радять ставити його поки що тижнів на два окремо від других коний.

Окрім того в носі заводять ся ще такі опухи, котрі прозивають ся поліпами (мал. 16; 4). Ці поліпи ростуть, хоч і не швидко, але ж розростають ся здорово. Вони надавлюють із середини на носові кістки й не тільки нівечать коняці голову, а ще й можуть визвати запал. Такій коняці важко, або й зовсім ніяк дихати, і через те вона не годить ся на швидкий хід. Якщо поліпи дуже розрослись, то їх не трудно розпізнати. Иноді буває так, що вони стремлять із ніздрів; коли ж їх не видно, то можна про них довідатись таким робом: треба заставити коняку пробігатись і тоді підставити їй на вершок коло носа долоню, тоді можна запримітити, що з однієї ніздрі йде, далєбі, менше пари, ніж з другої. Коли ж опух такий величезний, що з якогонебудь боку розпирають ся носові кістки, тоді вже зразу видно, що в коня є поліпи. Від цієї хвороби коні буває і здихають, але цей опух можна вирізати.

Далі слід обдивляти ся **рот** та **губи**.

Треба пам'ятати, що краще всього рот та губи розглядати тоді, як кінь буде без вуздечки, або й обротьки, бо як у роті будуть вудила, то, чого доброго, не доглядиш ся до всього. Та й усю голову найкраще обдивлятись без усякої упряжі, бо цигани та баришники часто нарочито виводять коний на продажу в таких вуздечках, за якими не видно де чого. Так, наприклад, тим коням, що від старости вже не мають сили щільно затуляти рота, і в них відвисає спідня губа, цигани надівають таку вуздечку, щоб вона піддержувала губу. Хоч стару коняку можна пізнати й не тільки по губах—про те буде сказано далі,—але ж усе таки обдивляючись губи, треба помічати: чи не одвисає спідня губа ціла, або тільки з одного боку. Якщо одвисає ціла, то може коняка тільки стара, а якщо одна частина, то це вже погано, бо вказує на палярик. (Мал. 16; 36). Такі коні не добре забирають їжу, а через те як їх не годуй—спадають із тіла. Треба знати, що деякі люті цигани так іще й не те роблять, щоб коні не опускали губ у долину перед тим, як вивести коня на ярмарок, вони настрикують спідню губу товченим склом, або наколюють голками. Воно дуже боляче, і бідна шкапчина, не вгаваючи, ворушить губами, а через те й здається, що вона має губи як слід.

Иньчі коні бувають, як кажуть, туговузді, себ то такі, що не слухають ся ні поводів, ні віжок. Це те ж не гаразд, і цигани таким коням так само розвережують губи. Одначе через який час коли скло повипадає, а рани позагоюють ся, коні знову роблять ся такими ж, як були й раніше.

Щоб добре роздивитись **язик**, треба неодмінно самому його брати в руки й розглядати зі всіх боків, щоб не пропустити оком на йому яких ран, болячок, чи надрізів. Язик повинен бути чистий, бо всяка хвороба на йому, окрім того, що перебаранчає коневі їсти як слід, ще дуже вадить, а иноді й зовсім не гоїть ся. У середині в роті те ж треба додивляти ся, щоб не було яких небудь язвин, пухирів, або заїдів котрі роблять ся від нерівних та гострих зубів.

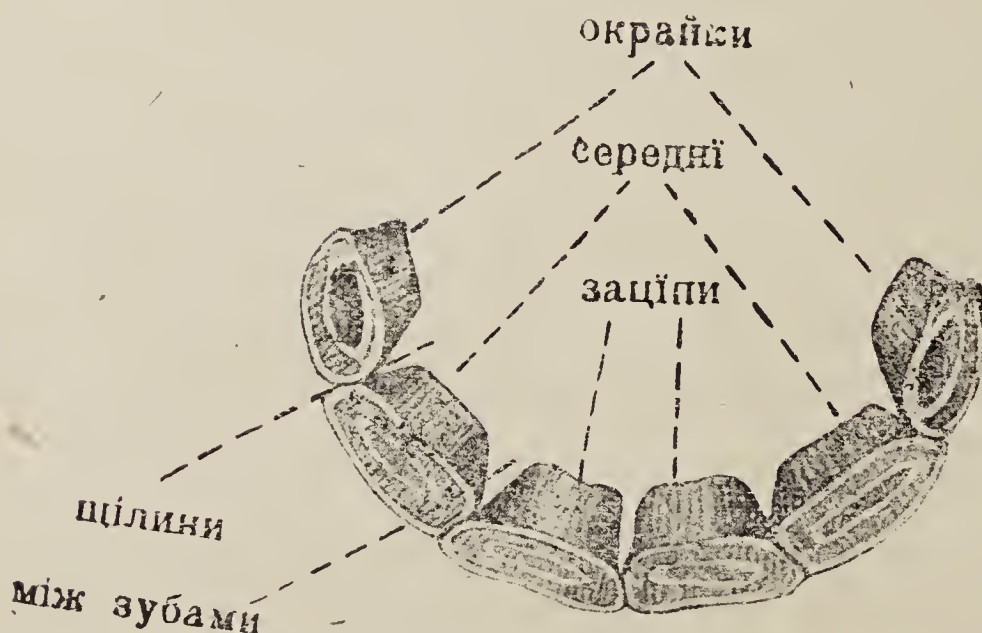
Огляdivши цілу голову, треба найкраще обдивити ся **зуби**. Бо зуби, окрім того, що самі собою бувають не гарні й можуть вадити коняці—вони для неї тільки значать, що

метрика для людини. Як грамотна людина по метриці пізнає, скільки літ є її хазяїнові, так знаючий чоловіка побачить по зубах, скільки років прожила яка коняка. Одначе й у метриці можна так позатирати письмо, що ніякий учений не розбере, що в її надряпано; так само цигани та баришники вміють нівечити кінські зуби, щоб покупець не розпізнав по них, скільки коневі літ. Та воно й без циганських вигадок не легко довідати ся про літа, бо иньчі коні мають нерівні, попсовані зуби та ще й негарні звичаї. Попсовані зуби бувають як: або верхні щелепи випирають уперед, як у коропа (мал. 14-й), або ж спідні—як у щуки. Такі зуби не рівно стирають ся й через те можна помилитись у літах.

Тежсаме трапляється, якщо деякі зуби коротчі або довші від других. А часто й самі коні нівечать собі зуби тим, що гризуть ясла, коновязи та иньше. На таких коний кажуть, що вони „з прикускою“. Хоч це й не дуже вадить самим коням, але ж перебаранчає запевне розпізнати, скільки коняці буде років.

Щоб гарно обдивити ся зуби, неодмінно треба витягти на бік язика—тоді коняка дуже роззявляє рота й легше дає обдивляти ся.

Кобила, зовсім доросла, має всіх зубів 36: по 18 у

Молошні (лошячі) зуби на другім році (малюнок 2-й).

кожній щелепі. У кожній щелепі розрізняють 6 передніх зубів, котрі звуть ся різцями, і 12 задніх, котрі прози-

вають ся корінними, або кутніми. Різці розміщують ся так: два передніх звать ся заціпами, два бокових—середніми, і два крайніх—окрайками (мал. 2-й). Всі останні—чи верхні, чи спідні, звать ся прямо кутніми.

Жеребці, окрім цих зубів, мають ще 4 икли: по два в кожній щелепі.

Кінські літа розпізнають ся тільки по різцях, по тому, наскільки вони постирали ся від їжі.

Різці, як у людей, так і в коний бувають молоді (лошачі) і сталі (кінські). Молоді, що бувають тільки в молодих літах, далеко не похожі на сталі (мал. 2-й). Вони завжди бувають коротші й слабші від сталих; мають широкий, наче лопатка, верх і вужчають чим ближче до коріння, від чого роблять ся схожими на клинці. Через це вони не пристають щільно один до другого й між ними застають ся вугласті щілини. До того вони помітно біліші від старих. Молоді зуби врешті випадають і заміняють ся сталими. Сталі зуби застають ся вже на весь вік і з кожним роком роблять ся все иньчі та иньчі. На них виявляють ся такі признаки, по котрих і треба вгадувати конячі літа.

Лошата найчастіше родять ся зовсім без зубів, але ж заціпи витикають ся між 1—5 днем. Поперед усього показуєть ся передній край зуба, а вже задній витикаєть ся, мабуть, через місяць. Середні різці прорізують ся під кінець першого, або й другого місяця, а окрайки—між 5—9 місяцями.

Молоді зуби, так же як і сталі, мають зверху ямки, котрі звать ся чашечками. В молодих зубах ці чашечки

Постійні (кінські) різці.

Після двох з половиною років (малюнок 3-й).

мають гострі високі краї, котрі потім од їжі стирають ся. Це стирання в здорових зубах іде рівно, по ряду, і почи-

наєть ся воно зі спідньої щелепи. Першими починають стирати ся чашечки на заціпах,—це якраз буває в один рік (мал. 2-й). У півтора починають стирати ся середні зуби, а в 2 уже стирають ся чашечки й на окрайках. З двох з половиною років починають випадати молошні зуби й на їх місці витикають ся сталі (мал. 3-й). Сталі зуби витикають ся разом у верхній і спідній щелепі. Ця зміна йде аж до шостого року: у два з половиною висипають ся заціпи; через рік середні, а ще через рік і окрайки. Замість тих, що випали, теж по ряду витикають ся й сталі зуби: першими заціпи, котрі й

Три роки (малюнок 4-й).

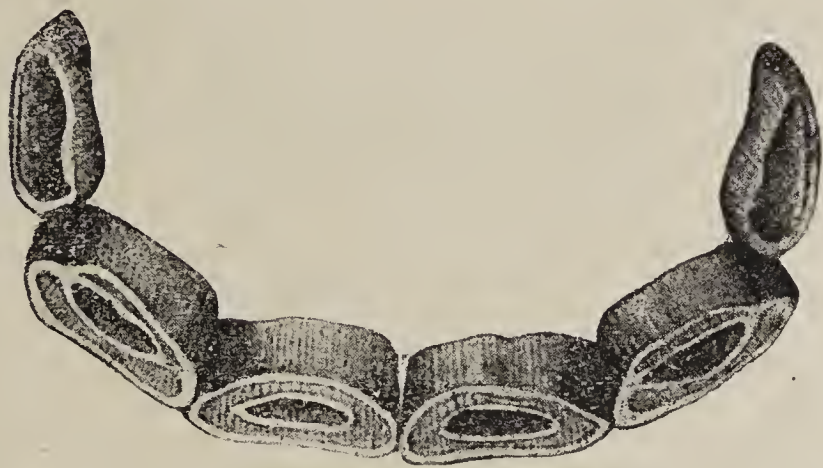

3½ роки (малюнок 5-й).

4 роки (малюнок 6-й).

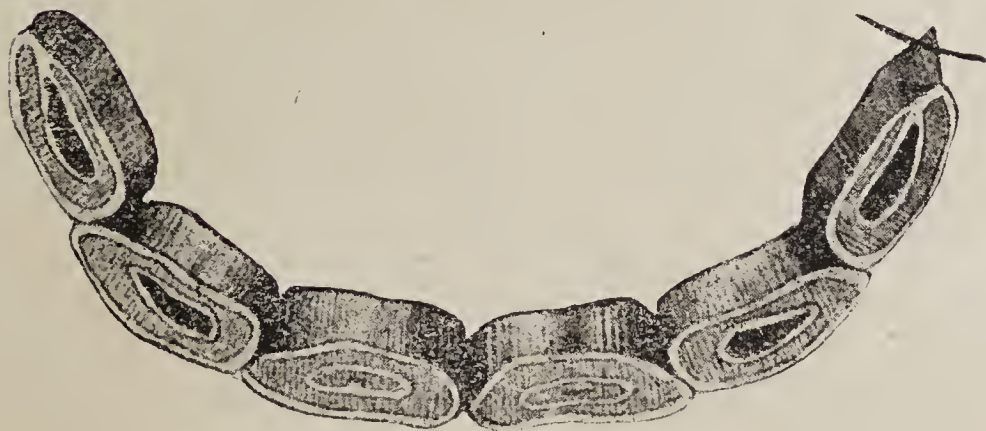
вирівнюють ся до трьох років (мал. 4-й). Після трьох вони вже починають стирати ся, і в 6 літ гострі краї цих зубів стирають ся зовсім (мал. 9-й). Через рік те саме робить ся з середніми (мал. 10-й), а на восьмому році—і з окрайками (мал. 11-й). У дев'ять стирають ся заціпи в верхній щелепі, у 10—середні, в 11—окрайки. Виходить, що в 12 років усі зуби в коняки будуть без чашечок. Далі вони теж не зостають ся

4^{1/2} роки (малюнок 7-й).

5 літ (малюнок 8-й).

6 літ (малюнок 9-й).

без переміни, але ж ці переміни не такі ясні, як до 12 років. Через те й кажуть, що тільки до 12 років і можна запевне

розпізнати, скільки коняка має літ. Далі вказати це не так легко. Тут слід примічати не тільки те, як стираються ча-

7 літ (Малюнок 10-й).

8 літ (малюнок 11-й).

шечки, але й те, як переміняється верхня частина зубів. До 12 років,—якщо дивитися на зуби зверху, на чашку,—вони бувають круглуваті, однак не зовсім круглі, а наче здавлені вноздовж (овальні) (мал. 12, 1—2). Після дванадцятого року вони робляться круглими (мал. 12, 3), а вже далі, років у 18, на всіх зубах виявляються по три вугли, й вони стають вугластими (трикутні) (мал. 12, 4). Після цього, років у 22—24, зуби знову робляться круглуватими, однак не в той бік, як були до 12 літ, а в поперек (мал. 12, 5). Після 24 літ вже ніякий учений не відгадає запевне, скільки коняці буде років від роду.

Оттак, як оце сказано, пізнають літа у кобил. У жеребців, крім усього, треба дивитися на икли, котрі прорізаються після чотирох літ і стираються коло 12.

Окрім указаних перемін, на зубах бувають іще деякі інші признаки, по яких теж можна догадуватися про літа.

1

2.

3.

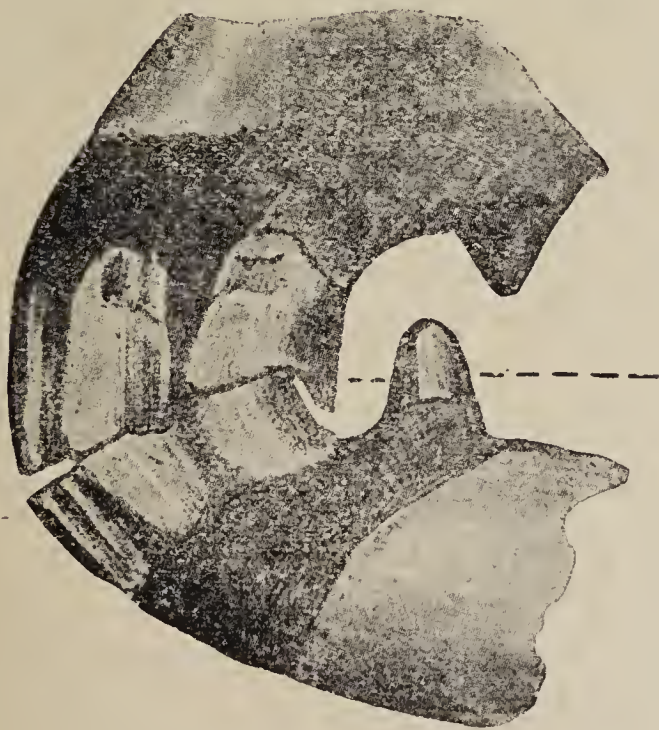
4.

5.

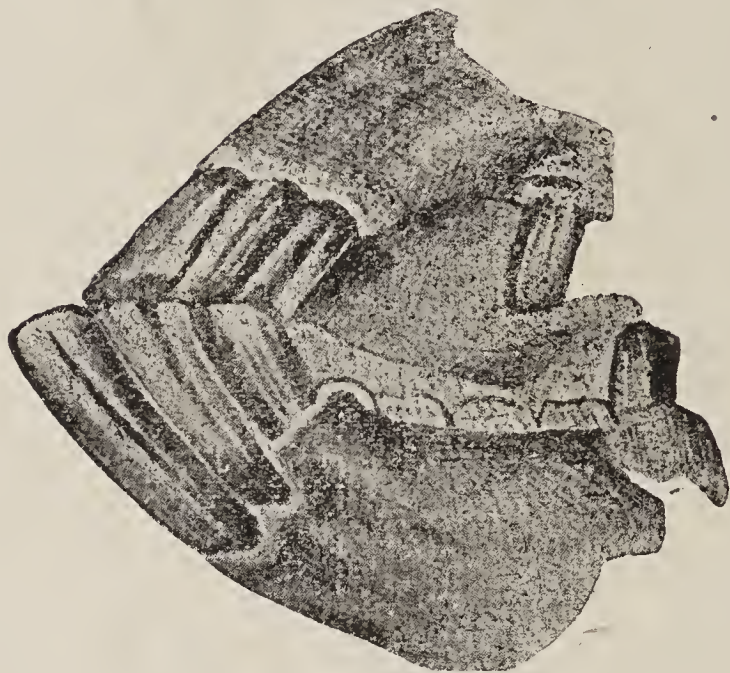
(малюнок 12-й).

Чим коняка молодча, тим у неї зуби стоять рівніше, й їх менше видно із щелепів (мал. 13-й); з літами ж вони витикають ся все більше й більше і, як дивитись на них з боку,

Після восьми літ (малюнок 13-й).

то верхні й спідні сходять ся під гострим кутом і стають скісніще до щелепів (мал. 14-й). Далі й самі щелепи з літами змінюють ся. У молодих коній, як дивитись на зуби

Зуби старої коняки (малюнок 14-й).

зверху, на чашечки,—щелепи бувають кругліщі, як зігнута дуга (мал. 2, 3 та иньчі), а в старих коній щелепи вирівнюють ся й дуга наче розправляється (мал. 15). А до того

24 роки (малюнок 15-й),

тому, що спідня щелепа виходить трохи вперед проти верхньої, то останні верхні крайки стирають ся неоднаково: з переду дужче, а ззаду менше. Від того задній край буває довший, як кажуть, зуб стає схожий на воронячий носик (мал. 13). Такими крайки стають у 8—12 років.

Усе це треба добре памятати й довго придивлятись до коній, щоб привчити очі, бо без досвіду, зразу, дуже тяжко розпізнати літа в коній. Особливе через те, що цигани та баришники навмисне нівечать старим коням зуби, щоб по них не можна було розгадати літа. Є такі коні, в котрих

зуби бувають чорні, неначе вимазані в смолу. На таких смоляних зубах дуже трудно розпізнати, як вони постирались. Це знають цигани й нерідко випалюють старим коням чашечки на зубах гартованим залізом, через що вони роблять ся схожими на смоляні. Не легко те ж розпізнати літа у коний з прикускою, або з нерівними зубами.

Уже не раз здадувало ся, що на поміч зубам можна найти ще які нинчі знаки та прикмети, котрі підсобляють пізнавати в коний літа. Так, наприклад, треба пам'ятати, що старі коні мають позападалі очі, одвислі губи, сама коняка не буває баською або порською. Якщо вона білої масти, то в неї на морді буває, як кажуть, гречка (чорне, або руде волосся кунками), а в темних коний показуєть ся сивина. Далі, люди примічають, що в старих коний на ріпиці виростають хвостові вузли: ріпиця в деяких місцях робить ся грубша—отсі частини й звуть ся вузлами. Перший вузол робить ся між 12—14 роками, а другий після 18. Одначе ці признаки не дуже вірні, й часто буває, що вузли роблять ся в коний, котрим запевне нема ще й десять років. Насамперед треба пильніше роздивляти ся зуби, бо хоч і по них можна помилитись, та вже, далебі, не так гірко, як по других признаках.

Воно, відомо, було б найкраще, як би й селянські коні виводити на ярмарок не инакше, як за сьвідоцтвом, або ж за кінським паспортом, який завжди буває в коний завідських. Тоді б зараз кожному було видно, за віщо він віддає гроші. А ще краще, як би в тому паспорті та помічав ся хазяїн. Тоді б легко було ловити злодіїв, котрі крадуть у селян коний і тим нищать бідних хліборобів. Кожний знає, що немає в селі люгіщого лиха, як крадіж коний, бо від хитрого злодія не можуть оборонити ні залізні замки, ні люті собаки!

Зубами кінчають ся оглядини голови. Далі обдивляють ся **шию**. По ній треба проводити рукою, щоб запримітити всякі опухи, чи пухирі, котрі найчастіше бувають на яремній (щійній) жилі (малюн. 16; 6) від кровопускання. Також слід берегти ся корости, розчосів або затірок. Бо хоч це буває й легко вигоїти, але все ж таки прийдець ся гаяти час і гроші, щоб визволитись од тих вад.

На **спині** треба найшильніше обдивляти ся **холку**—стен, щоб не було на йому корости або нагнітів (мал. 16; 9). Ніколи не слід купувати коня з цією хворобою, бо нагніти бувають різні. Інші приходить ся гоїти скілька місяців, а від других шкапина може й зовсім здохнути. Нагніти можуть бути й нижче холки, у тих місцях, де завжди надівають сіделки (мал. 16, 10—11).

Як дивлять ся на **плечі**, то помічають, чи не більше одне від другого, чи немає на них опухів, жовнів, (малюнок 16, 8) болячок, затірок. Те саме може бути й на грудях. На **грудях** іще слід дивити ся на те, щоб у коня була, як кажуть, глибока підпруга. Глибокою підпругою звуть ся такі груди, у котрих підгрудок спускаєть ся або ж нижче від ліктя, або стоїть у рівні з ліктем. Коні з такою грудницею мають великі легкі, а тому нескоро втомлюють ся й уміють швидко бігати.

Плечі, шию й груди неодмінно треба ланати рукою, бо робочі коні найчастіше мають довгу шерсть, а під нею й не видно, що робить ся на самій шкірі.

Далі роздивляють ся **спину, черево, здухвини**:

Негарно, як спина бува ввігнута, як кажуть: сідлиста, (мал. 16, 12), бо коні з такою спиною найчастіше бувають малосильні. Інші коні мають таке товсте черево, як жлукто. Сього не слід вважати за ваду, бо таке черево найчастіше буває від лихих харчів. Одначе иноді велике черево показує на хворобу, хоч більше треба берегти ся перед дуже підтягненим, як то кажуть, сухорлявим черевом. Коняка, котра має такий живіт, як у хорта, запевне буде часто хворіти, не держати тіла й завжди буває худорлявою (мал. 16; 15).

Далі, по низу від черева до здухвин, вповдовж останніх ребер, у інших коней буває запальний рівчак (мал. 16; 14). Таку коняку не слід купувати, бо запал дуже не гарна хворість і її, далєбі, ніколи не загоюють.

Не слід забувати оглядіти ті місця, котрі не дуже видно: наприклад, **мошну (калитку)**, бо там можуть бути нориці, котрі застають ся після того, як жеребця негарно виложать. Иноди там розростаєть ся дике мясо, або опухають яєчка. У кобил треба обдивлятись **вимня**. Нарешті дивлять ся ко-

неві під хвіст, чи немає в нього в заді яких опухів, бородавок, або чи не випадає кишка.

Потім пильно обдивляють ся **ноги**.

Ноги—саме сила коня, і кожна хоч найменша на них вада вже здешевляє шкапу. Через те й слід обдивлятись ноги яко мога найпильніше. Кожну ногу треба розглядати порізно й прирівнювати одну до другої: праву передню—до лівої передньої, а задні те ж проміж собою. Оглядини краще всього починати зверху, від плеча.

Плечі та й усі ноги мало тільки окидати оком, а неодмінно треба облапувати руками. На плечах окрім того, що було сказано поперед, треба ще помічати, чи немає на них якихнебудь нориць, або шрамів. Багато є таких коний, у котрих саме на лопатці можна знайти невеличкі рубці, вершків на 3—4 один біля другого: ці рубці застають ся після заволоки і вказують на те, що вона колись засилялась коняці в лопатку, як та хворіла на плечеву хвороту. Се дуже недобре, бо ця хворість хоч і пройде, але не раз може знову вертатись, та й не легко гоїть ся (мал. 16; 7).

На **лікті** часто бувають шипові жовни (мал. 16; 17). Хоч їх і не слід вважати за велику ваду, алеж це недобре, найпаче тим, що цигати, бажаючи скрити таку жовну, розрізують її й видають, ніби коняка ненароком поранила собі ногу. Одначе, твердо памятаючи ту містину, де заводять ся шипові жовни, не трудно розпізнати запевне, з чим маємо діло й тим більше, що, облапавши кругом розріза, можна найти твердий опух, несхожий на той, який буває при саднах.

Після плечий треба роздивитись **колїна**. Їх теж розглядають у парі й зо всіх боків. Не слід, щоб одно було сухіше, або повніше (мал. 16; 19) від другого; щоб на них не було садин або лисин, котрі роблять ся в полохливих коний, що біють ся, об віщо попало. Коли ж обидва колїна будуть позбивані, то про таких коний запевне можна думати, що вони спотикають ся та падають. Із заднього боку треба облапати **жили** аж від грудниці та до мички. Ці жили повинні бути однакові на обох ногах; коли ж буває инакше, то це вказує на їх хворість (мал. 16; 20).

Тут же нерідко находять і наливви (мал. 16 38—38). Наливви те ж можуть бути й коло колїн; коли вони бувають

із обох боків коліна так, що, надавлюючи на один бік, можна чути коливання з другого—то їх звуть скрізняками (мал. 16; 37). Маленькі наливни не дуже vadять коняці, але ж великі, або скрізняки—вже недобра вада, і коняка, котра їх має, годить ся тільки до легкої роботи, бо від ваги швидко хроміє.

На передньому боці, **коло пуза**, або й нижче, слід примічати, як буде рости волосся. Треба пам'ятати, що рідко які коні мають у цих місцях волосся кучеряве, а коли вже мають—то кучеряве волосся вже неодмінно буде на обох ногах. Коли ж кучері примічають ся тільки на одній нозі, то це означає, що коняка колись хворіла на цю ногу, і їй в це місце втирали якусь гостру мазь. Цього не слід забувати і при оглядинах задніх ніг, бо й на них може бути те ж саме.

Дуже пильно треба роздивлятись **мичку, вінчик та копита**, щоб під мичкою не було ніяких рубців, шрамів або корости, що трапляється при мокрицях. Бо хоч цигани й завіряють, а деякі селяни думають, що мокриці—річ пуста, але ж інші мокриці дуже довго не гоять ся, а якщо нечисто держати коняку, то, й позагоювані, знову розятряють ся. Можна до того запустити мокриці, що лишай скидає всю ногу, або прикинець ся антонів вогонь.

Вінці те ж повинні бути схожі один на другого й без усяких опухів та поранень. На вінцях або трошки нижче не рідко бувають нориці, котрі йдуть аж до копитного хряща: тут гноїть ся дуже довго. Ця хвороба додає багато мороки й робить коняку мало гожою до роботи (мал. 16; 25). Через те й треба придивлятись пильненько, чи немає в цьому місці якоїнебудь щілинки й чи не сочить із неї хоч трішечки гною. Треба пам'ятати, що у коний найчастіше хворіють копита. Через те нічого й казати, що копита треба роздивлятись, яко мога, добре, бо на них дуже часто бувають усякі вади, котрі обезцінюють коняку й роблять її неспосібною до роботи.

Добре копито буде чисте та гладеньке зо всіх боків: ні з околу, ні ззаду, ні з боків на йому не буде рівчаків та рубців. Рівчаки завше йдуть у поперек і бувають найвидніші на заціпи; це вказує на те, що коняка була колись —а може й тепер—недужа на опії (ревматизм). Такі копита

звуть ся й о ж о в и м и (мал. 16; 29). Треба дуже пильно придивлятись, щоб розпізнати таке копито, якщо цигани захочуть його скрити, бо вони дуже хитро зачищають усі рубці, вигладжують ріг пильником (терпугом), або склом і намазують салом, або стеарином. Найчастіше вони виводять на ярмарок коний із нарочито закаляними копитами. Це треба зразу запримічати і перш, ніж обдивлятись копита, слід побчищати болото паличкою, або ще краще—микрою ганчіркою. Від ганчірки не тільки одчистить ся кізяк, але відітреть ся й усяка замазка, якщо нею буде замазане копито.

Хоч йожове копито—недобра річ, але ще гірше, як на копиті бувають не тільки поперешні рубці, а знаходять ся розколини (мал. 16; 26, 34) вповдовж рога, зверху в діл. Маненькі, дрібненькі розколини недуже вадять коняці, але ж як вони роблять ся глибокими так, що тріска ввесь ріг, то це вже дуже недобре, бо така коняка повинна довго стояти без діла, поки в неї не відросте новий ріг. Ця хвороба страшна не так сама по собі, бо всяку тріщину, хоч і не швидко, а можна загоїти,—але це вказує на слабе та кріхке копито. Коняка з кріхкими копитами може збивати собі ноги день у день і через те повинна буде більше стояти в стайні, ніж робити. Розколини більше усього цигани скривають усякими замазками: чоботарським варом, воском із сажею та салом, або чим иньшим, що добре прилипає до рогу й може заліплювати тріщини. Щоб не проглядіти цієї погані, треба знати які містини найчастіше тріскають. На кожному копиті признають три таких містини, де ріг найдужче розпираєть ся при ходьбі і через те він найчастіше тріскає на передку, чи на заціпі, коли тріщина робить копито схожим на коровячу ратицю,—це одно, а потім на обох задніх вуглах, коло пяток. Оттут і слід завжди шукати розколин.

Як що коло копита добре, без вад, то далі слід по ряду піднимати ноги й обдивитись у кожній стрілці та підшву. На стрілки треба не тільки дивитись, але й облапати їх пальцями. У здоровій стрільці пальцем можна намацати тверду основу, наче хрящ; а якщо палець грузнути ме й на йому буде zostаватись вонючий гній, то вже запевне можна сказати, що стрілка гниє, й треба чи мало поморочитись,

щоб її загоїти. Слід пам'ятати, що коний, у котрих гниють стрілки, баришники кують на грубі підкови з високими гакками, щоб підшва не терлась об землю, бо тільки тоді коняка не буде шкандибать.

Недобре теж для робочої коняки, якщо вона має повні, скісні або здавлені (вузькі) копита. Найгірші копита повні через те, що кінь із такими копитами часто збиває собі ноги й хворіє на наминки та на що иньче. Та ще недобре й те, що незнаючі люди дуже часто купують коний із такими копитами, наче за зовсім добрі. Через те тутечки слід сказати, як баришники скривають ці вади.

Повне копито вони зрізують із країв (опорочний край) і підковують на грубу підкову; через те воно показується й вищим й вузчим; та й підшва не достає да землі.

Скісне—зрізують із покатого боку; до підкови ж під супротивний край приварюють високий гак, і через те здається, що коняка має копита круті та рівні.

Вузьке, чи здавлене підковують на таку підкову, котра буде ширша від самого копита, а вугли, котрі zostавляються між підковою та рогом, замазують замазкою—і копито робить ся ширшим.

Усе це слід знати, щоб не переплатити за таку коняку більше грошей, ніж вона того коштує.

Задні ноги обдивляють ся так само, як і передні: лапають руками, рівняють один сугавець до другого: кульші, колінка (скаковий сугавець), пута, вінці, мички, копита. На задніх ногах найпильніше треба обдивлятись **колінки**, бо коні часто хворіють на шпат (костець) (мал. 16; 27). Шпат пізнають через те, що одно колінко буває грубше від другого; а як це бува мало замітно, то роблять шпатову пробу. Для цього згинають ногу й держать її так скільки хвилин, а далі пускають додолу: якщо коняка хворіє на шпат, то після цього вона починає шкандибать.

Оглядівши оттакєчки коня порізно, треба його ще раз обдивитись цілого разом, зі всіх боків. Тут доглядають, чи всі супротивні частини її рівні, чи вони приходять ся одна в одну, чи коняка не кривобока, чи не вузькогруда. Додивляються ся, як вона стоїть: чи впираєть ся однаково на всі ноги, або ж одну якунебудь відставляє, чи часто вона пере-

ступає з ноги на ногу. Здорова коняка ставить усі ноги рівно, на одвіс, не виносить ні одної ноги вперед, чи назад, або в бік. Якщо ж коняка хворіє на яку небудь ногу, то вона її жаліти ме й через те буде ставити так, щоб менше на неї надавлювати: стає не всією ступнею, а тільки заціном, або п'яткою, чи боком.

Тут же треба додати, що не кожний, дивлячись на криву коняку, розпізнає,—на яку ногу (праву чи ліву) вона шкандибає. Щоб це на певне вгадати, треба більше дивитись на голову, ніж на ноги: кінь хворий на передню ногу підіймає голову тоді, як упирається на хвору ногу, а кульгаючи на яку небудь задню, навпаки опускає голову тоді, як ступає хворою ногою. Відомо, що як кінь махає головою, то вкупі рухаються вуха, а через те й є приказка: як хочеш пізнати, чи шкандибає коняка, то перше всього дивись на вуха. Усе це слід знати, а найбільше—про ноги, бо, як уже сказано, коні тільки й купують ся, що для ніг.

Отакий огляд роблять на коняці як стоїть, але, далєбі, це ще далеко не все. Уже згадувалось давніше, що иньші хвороби та вади можна розпізнати тільки після пробіжки. Через те й треба випробувати коняку на хід.

Пробують її всякою ходою: і поступцем, і тюпки, і на вскоки, бо иньші коні добре ходять тільки одною якоюнебудь ходою, а на других кують—засікають ся. Хоча засічки мало вадять робочій коняці, але все ж не вадить знати, як про це довідуватись.

Через те треба й на хід пробувати коняку самому, а не довірятись циганові, бо продавець знає, на якій ході його коняка збиває й ніколи не пустить її тією ходою. Треба випробувати коняку не тільки під верхом, як це робить ся по ярмарках, або ще й гірше—тільки на поводі, а треба її ще запрягти й у віз. Бо иньші коні добре ходять тільки без упряжки, а в запряжці бувають норовисті.

Для проби не слід запрягати важкого воза, або ж такого, котрий дуже деренчить, бо кінь, якщо він непривичний, може злякатись того деренчання й поносити, хоча до того він був і плохий. Через те можна признати й добру коняку за норовисту. Ваги теж не треба накладати великої, бо на ярмарку кінь може чого злякатись, або який хлопяга опереже

його батогом—як це водить ся по наших ярмарках,—а кінь дуже рвонеть ся та й зашкодить собі ногу, чи що иньше. Та й те треба пам'ятати, що як буде ця коняка своєю власною, то ніякий хазяїн не гнати ме її підтюпцем чи навскок з вагою; то не варт її так і випробовувати.

Щоб дізнатись, чи кінь не засїкає, роблять так: намазують коло мичок крейдою, і якщо кінь засїкаєть ся, або кує, то крейда на тих містинах, які він буде зачіпати, посходитьь.

От як коняка вже пробіглась і видно, що вона не кульгає ні на одну ногу й не засїкає, тоді треба знову подивитись їй у ніс та на здухвини. У здорової коняки від недового бігу не будуть текти із носа вискряки, й сама вона дуже не засапаєть ся. Якщо ж із носа текти муть сопляки, або ж гній, то вже треба думати, що коняка сапата.

Буває й так, що иньша коняка після того, як хоч трохи пробіжить ся, починає харчати. Такого коня не слід теж купувати, бо цей свист та харчання вказують на важку хворобу—свистівну задишку або удушшя,—від якої вже коня не можна вирятувати. Тут ще слід знати, що цигани по всяк час завіряють, буцім то у коня тісний хамут і через те кінь харчить. Краще всього це можна вивірити, пробуючи коняку без хамута, під верхом: коли він з удушшям, то харчати ме однаково й без упряжки. Якщо після пробіжки кінь починає дуже хитати боками і здухвини глибоко западають, або ще й показуєть ся запальний рівчак, то про таку шкапу можна думати, що вона певно нездужає запалом. І хоч запали бувають різні і від иньших конї видужують, але не всякий запал можна й згоїти.

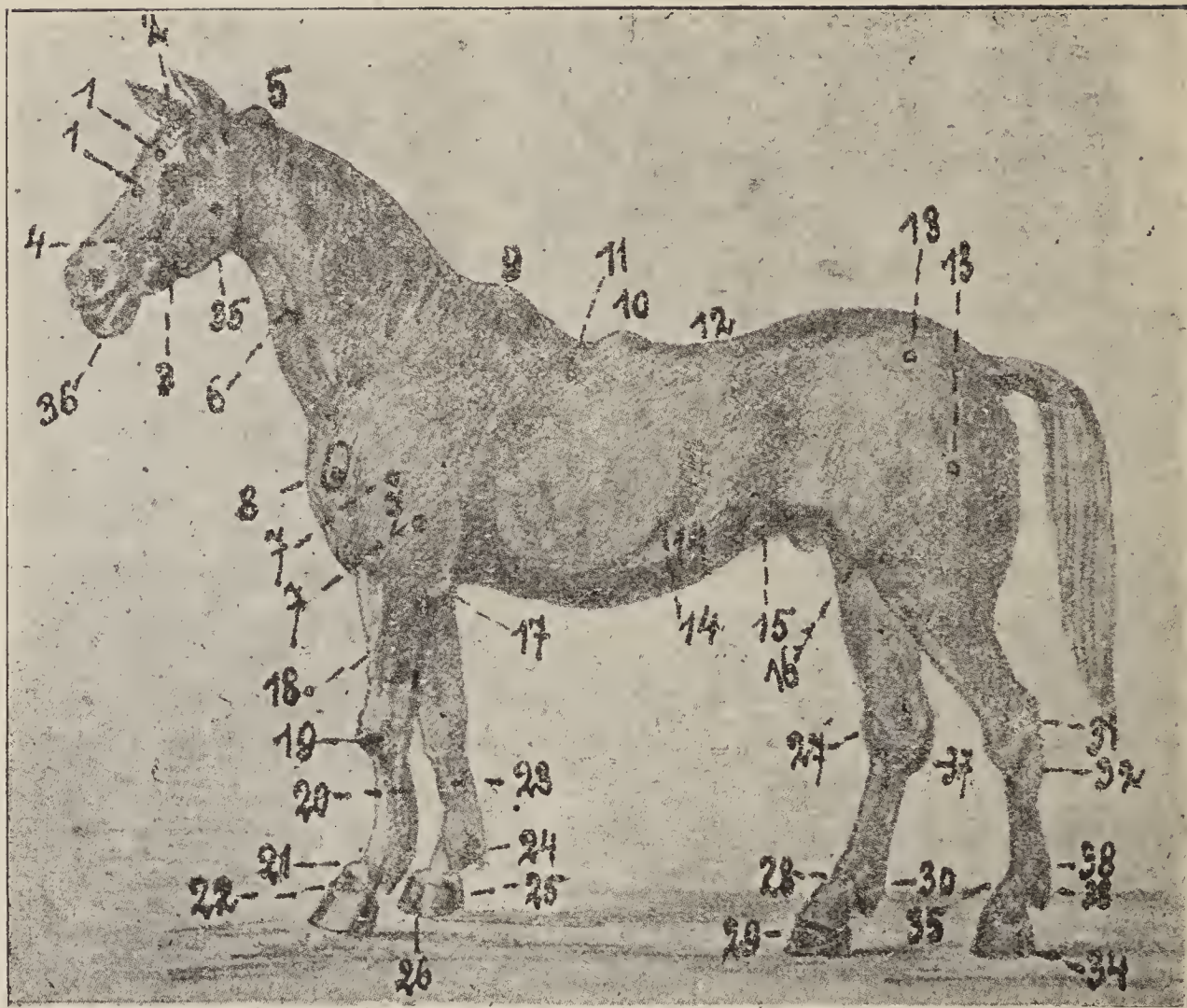
Як уже упевнились, що й після проби на хід, кінь не виказує ніяких недобрих прикмет, треба, потихеньку його проводячи, ще раз подивитись на ноги, бо бувають і такі хвороби, що кінь зовсім не жалуєть ся на ноги, поки стоїть, а тільки побігає трішки, аж і стає хворіти: шкандибає, тремтить, або не впираєть ся вірно ногами. Баришники це знають і нарочито перед продажем видержують таких коний по стайнях, щоб вони поменьше ходили та не натруджували б собі ніг.

От такечки пильно слід було б обдивити ся кожную коняку, котру приходить ся купувати на ярмарку, бо хоча

цигани знають багато ще иньших способів, як ховати різні кінські вади та хвороби, одначе такий огляд, як оце розказано, все ж чимало може боронити від усяких помилок та лиха. Ці огляди, хоч їх і не легко робити по ярмарках, не дають циганові оплентати покупця та вимантачити в нього трудову копійку за якунебудь ледащицю.

А як ще між нашими селянами зпоконвіку водять ся такі звичаї, що й покупець і його кум ідуть на ярмарок добре під чаркою, то зовсім зрозуміло, що вони часто не доглядають великих вад: п'яненській людині всяка коняка покажеть ся бадьорніщою. А иньші, то далебі з хвастюців купують коний, як кажуть, з одного погляду. Воно правда, кожному цікаво почванить ся перед людьми, але ж опісля від того може бути дуже гірко.

Через те—скажемо іще раз—ніколи не слід хапатись, а треба твердо пам'ятати той порядок, у якому повинно ся роздивлятись коняку по частих.

(малюнок 16-й).

1—місце, де зостаються рубці від заволок, котрі вселяються сюди при хворобах мізку; 2—зсадина на лобі під чолкою; 3—зубна нориця; 4—місце, де виширають кістки від поліна; 5—опух на потилиці (пухлина); 6—нориця на яремній (шийній) жилі від нечистого кровопускання; 7—рубці від заволоки при „плечевій хромоті“; 8—затирка від хамута; 9—нагніт на холці; 11—нагніти на спині; 12—сідлиста спина; 13—рубці від заволоки при хромоті окиста; 14—запальний жолоб; 15—піджаре черево; 16—жовна; 17—шипова жовна; 18—колінна жовна; 19—колінний гриб; 20—застаріла хвороба жили (хроніческе воспаленіє сухожильї); 21—костиці; 22—засічка вінця; 23—костиці; 24—путова жовна; 25—нориця вінчика; 26—тріщина копита; 27—шпат; 28—костиці; 29—йожове копито; 30—путова жовна; 31—жовна заднього коліна; 32—заяча нога; 33—костиці; 34—тріщина рога; 35—рубці від заволоки, котра засильується при хворобах очий; 36—полярик до спідньої губи; 37—скрізняк; 38—наливчики.

Ціна 25 фен.